

УДК 351.82:316.422

Ю.В. Перебейнос

аспірант
Класичний приватний університет**ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ**

У статті проаналізовано складові фінансового механізму стимулювання державою інноваційної активності суб'єктів національної інноваційної системи.

Ключові слова: національна інноваційна система, державне регулювання, фінансовий механізм, податкові пільги, субсидії, позики, податковий кредит, податкові канікули.

I. Вступ

У сучасному глобалізованому міжнародному економічному середовищі важливим фактором конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових ринках є рівень інноваційності. Рушійною силою інноваційного розвитку країни є побудова принципово нової національної інноваційної системи (далі – НІС), адаптованої до вимог ринкової економіки, яка буде стимулювати зростання конкурентоспроможності продукції українських підприємств. Важливу роль у розвитку національної інноваційної системи відведено формуванню державою різних чинників, що сприяють підвищенню інноваційної активності учасників цієї системи. Держава повинна забезпечувати доступ до фінансових ресурсів, оскільки всі інвестиції в нові продукти, послуги або процеси мають бути заздалегідь вкладені у виробництво. Уряд впливає на цю можливість, установлюючи макроекономічні умови через діапазон фіскальних заходів.

У вітчизняній науці проблема ефективності фінансового механізму державної підтримки інноваційного розвитку є далеко не новою. Її аналіз займає помітне місце у працях Ю. Бажала, Є. Бойка, А. Власова, В. Гейця, М. Долішнього, Ю. Іванова, М. Крупки, І. Лютого. Утім, сучасний стан інноваційного розвитку України свідчить про те, що фінансові інструменти використовуються державою не повною мірою, і ця тема досліджень залишається актуальною й надалі.

II. Постановка завдання

Головне завдання держави на шляху прискорення інноваційного розвитку – забезпечити максимальне скорочення розриву в часі між відкриттями фундаментального характеру та їх прикладним використанням. Досягненню цієї мети, крім безпосереднього фінансування розробок, багато в чому сприяють непрямі фінансово-економічні методи стимулювання розвитку елементів НІС: системи генерації знань, інноваційної інфраструктури,

виробничих підприємств, які доводять результати наукових розробок до реального втілення. У зв'язку з цим, метою статті є визначення напрямів удосконалення фінансових форм державної підтримки інноваційної діяльності з використанням зарубіжного досвіду.

III. Результати

За даними ООН, на початку XXI ст. Україна посідала одне з перших місць у світі за кількістю наукових співробітників. Сьогодні Україна залишається серед світових лідерів за більшістю напрямів фундаментальної науки. У 2010 р. виконанням наукових та науково-технічних робіт займалися 89,5 тис. працівників наукових організацій України, що на 3,1% менше порівняно з відповідним періодом 2009 р. Кількість організацій, які проводили наукові дослідження й розробки у 2010 р., становила 1303, що на 2,8% менше, ніж у попередньому році [6]. Утім, упродовж останніх п'яти років інноваційна активність вітчизняних промислових підприємств залишається низькою. У 2006–2010 рр. частка підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, в загальній кількості промислових підприємств коливалась від 10,0 до 11,5% [6].

У сучасному світі формування стимулів для підтримки й активізації науково-технічної та інноваційної діяльності є одним із найважливіших напрямів державного регулювання. Це зумовлено тим, що розвиток науки й техніки є визначальним чинником прогресу суспільства та підвищення добробуту його членів.

Можна виділити такі фінансові форми впливу держави на діяльність суб'єктів національної інноваційної системи:

- пряма підтримка розробок через бюджет, комерціалізація та впровадження нових продуктів і технологій;
- непрямі підтримка через фіскальну та податкову політику, а також адміністративне регулювання в цій сфері;
- інвестиції в систему освіти, зважаючи, що ефективна реалізація нових технологій

потребує нової робочої сили і менеджменту;

- підтримка критично важливих елементів господарської інфраструктури, життєво необхідної для функціонування сучасної економіки.

Згідно з численними теоретичними і практичними дослідженнями, співвідношення потреби у фінансуванні фундаментальних, прикладних розробок та підготовки промислового виробництва становить 1:10:100. У розвинутих країнах прийнята така схема: фундаментальні дослідження і прикладні розробки до передконкурентної стадії фінансуються з бюджетних джерел, завершальна стадія НДДКР – з бюджетних, позабюджетних і приватних джерел, промислове виробництво – з недержавних джерел [9].

У розвинутих країнах світу методи державної підтримки інноваційної сфери поділяються на три напрями:

- підтримка науково-технічної діяльності: державне фінансування сфери вищої професійної освіти, державне фінансування фундаментальної науки, субсидування, грантова підтримка, пільгове кредитування та інші види фінансової допомоги, що надаються на проведення прикладних досліджень і розробок, пільгове оподаткування;
- підтримка інвестиційної діяльності: прискорена амортизація обладнання і результатів НДДКР, пільгові умови фінансування інвестиційної діяльності, у тому числі за рахунок державних коштів, стимулювання лізингової діяльності, включаючи організацію лізингових фондів за державний рахунок;
- підтримка інноваційної інфраструктури: надання підтримки на початкових етапах розвитку інноваційних підприємств, організація за державний рахунок центрів поширення нововведень і консультаційних центрів, які надають ділові послуги інноваторам, стимулювання комерціалізації нововведень шляхом безкоштовної видачі ліцензій на комерційне використання винаходів, що є державною власністю, державна підтримка (фінансова, інформаційна та ін.) створення та розвитку структур, які сприяють кооперації науки і виробництва, – дослідних та промислових парків, технополісів тощо, включаючи міжнародні.

Згідно з Концепцією науково-технологічного та інноваційного розвитку України, затвердженою Постановою Верховної Ради України від 13.07.1999 р. № 916-XIV, передбачалося стимулювання інноваційних процесів за такими напрямками:

- застосування пільг для усього циклу інноваційного процесу від фундаментальних досліджень до впровадження у виробництво за умов використання інновацій для збільшення обсягу та підвищення якості виробленої продукції;
- диференціація розмірів податкових пільг залежно від активності в інноваційному процесі конкретних підприємств, організацій і окремих осіб за умов щорічного збільшення ними витрат на науково-дослідні, дослідно-конструкторські роботи не менше ніж на 25%;
- звільнення від оподаткування тієї частини прибутку, що спрямовується підприємствами, організаціями, приватними особами до Державного інноваційного фонду України, Державного фонду фундаментальних досліджень, галузевих інноваційних фондів, галузевих фондів технологічного розвитку та реконструкції виробництва тощо або місцевих фондів розвитку науки і технологій, а також на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт за міжнародними, загальнодержавними програмами та проектами;
- звільнення від податків, включаючи валютні кошти наукових установ, діяльність яких здійснюється за рахунок державного бюджету;
- введення податкових пільг на прибуток і додану вартість для наукових організацій, які входять до національної системи науково-технічної інформації [5].

Однак на сьогодні ці завдання залишаються не виконаними.

Узагальнюючи напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців, В. Касьяненко виокремлює дві яскраво виражені моделі державної політики у сфері підтримки інновацій:

1) англо-американська, яка характеризується найменшим втручанням держави в економіку, у тому числі й в інноваційну діяльність. Вважається, що ринкові механізми самі сприяють прискоренню інноваційного процесу, тому підприємства мають повну автономію в інноваційній сфері. При цьому основні зусилля держави спрямовуються на створення сприятливих умов для ведення бізнесу, але безпосередньо фінансова та пряма економічна підтримка для її реалізації не здійснюється;

2) франко-японська, при якій держава найактивніше підтримує інноваційний процес усіма можливими методами. Спостерігається досить значний вплив держави на розвиток інноваційного процесу у вигляді прямих дотацій та субсидій підприємствам і організаціям, які здійснюють інноваційну діяльність [4].

Державна політика країн світу в інноваційно-інвестиційній сфері охоплює методи пря-

мого і непрямого стимулювання. До них належать: надання кредитів на пільгових умовах підприємствам і організаціям, що ведуть наукові розробки; безоплатне передавання або надання на пільгових умовах державного майна та земельних ділянок для організації інноваційних підприємств; створення наукової інфраструктури в регіонах, існування різноманітних програм у межах більшості урядових відомств, спрямованих на підвищення інноваційної активності бізнесу; державні за-

мовлення, здебільшого у формі контрактів на проведення науково-дослідних робіт, забезпечення початкового попиту на нововведення, що згодом широко використовуються в економіці країни; створення науково-технічних зон зі спеціальним режимом інноваційно-інвестиційної діяльності [3].

Форми фінансового стимулювання інноваційної діяльності в різних країнах світу наведено в таблиці.

Таблиця

Форми фінансового стимулювання інноваційних процесів у різних країнах світу [4]

Країни	Організаційні структури інноваційного процесу	Форми стимулювання
США	Мережа технологічного капіталу (МТК): технополіси, науково-технічні парки, квазіризикова форма організації корпорацій, малі інноваційні фірми, науково-дослідні консорціуми та організації, бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, науково-інженерні центри, спільні промислово-університетські дослідні центри, венчурні фірми	Пільгове оподаткування, інвестиційний податковий кредит, пільговий режим амортизаційних відрахувань, субсидії, цільові асигнування з бюджету, викреслення витрат на НДДКР, пов'язаних з основною виробничою і торговою діяльністю, із суми оподаткованого доходу
Німеччина	Науково-технічні парки, малі інноваційні фірми, науково-дослідні консорціуми, венчурні фірми, технополіси	Цільові безоплатні субсидії, дотації, оплата витрат на технічну експертизу, пільгові кредити, система страхування кредитів, податкові знижки і пільги, прискорена амортизація, цільові банківські кредити
Франція	Технополіси, технопарки, малі інноваційні фірми, науково-дослідні консорціуми, венчурні фірми, центри передачі технологій	Дотації, субсидії, довгострокові позики, податкові кредити, кредитні гарантії, пільгове оподаткування
Японія	Японська корпорація розвитку досліджень, технополіси, науково-технічні парки, малі інноваційні фірми, науково-дослідні консорціуми та організації	Пільгові кредити, пільгове оподаткування, субсидії
Велика Британія	Британська технологічна група, технополіси, малі інноваційні фірми, науково-технічні парки, венчурні фірми, науково-дослідні консорціуми	Пільгове оподаткування, субсидії, списання витрат на НДДКР на собівартість продукції (послуг, кредитні гарантії)
Канада	Технополіси, науково-технічні парки, малі інноваційні фірми, венчурні фірми, науково-дослідні консорціуми	Позики на пільгових умовах, субсидії, технічна допомога, податковий кредит, пільгове оподаткування

Звертаючись до принципу фінансів, зауважимо, що в цілому в промислово розвинутих країнах під час реалізації політики стимулювання інноваційної активності в промисловості фінансовими методами прямого державного регулювання простежується постійно зростаюча тенденція переходу від державного субсидіювання підприємств промисловості, які розробляють нову наукоємну продукцію, до механізмів, що підвищують фінансову відповідальність промисловців за отримання й використання науково-технічних результатів. Найпоширенішими механізмами в цій сфері є:

а) державні кредити або державні гарантії, які надаються комерційним банкам, що забезпечують доступ до кредитних ресурсів;

б) державне замовлення на розробку, виробництво й постачання стратегічно важливої наукоємної продукції;

в) пайова участь у фінансуванні наукових досліджень, що замовляються промисловими підприємствами (як правило, до 50%).

Усі промислово розвинуті країни світу також активно використовують і непрямі методи державного регулювання, передусім механізми податкової й амортизаційної політики.

Майже всі підходи ґрунтуються на наданні деяких стимулів (пільг), що полягають у:

1) віднесення витрат на НДДКР на поточні виробничі витрати підприємства (у США, Італії, Великій Британії, Канаді, Бельгії, Швеції законодавчо дозволено відносити на собівартість продукції повністю всі витрати на НДДКР);

2) відстрочення сплати податків для підприємств, що здійснюють інвестування в розроблення й освоєння виробництва нової наукоємної продукції, до початку надходження прибутку від її реалізації;

3) знижка з податку на прибуток, пропорційна приросту витрат підприємства на НДДКР [4].

Загальновідомо, що підприємці здійснюють інноваційну діяльність з метою отримання прибутку. Вітчизняні та зарубіжні науковці визнають, що схильність до підприємницької діяльності визначається рівнем оподаткування прибутку: якщо розмір податку на прибуток наближається до 25%, то схильність до підприємництва швидко зменшується. За умов, коли податок досягає 50% від прибутку, схильність до інновацій практично зникає [8].

Таким чином, спираючись на зазначене твердження, зміни у вітчизняній податковій політиці з прийняттям Податкового кодексу України, за умов, коли ставка податку на прибуток має зменшитись із 25 до 16%, має стимулювати розвиток інноваційної діяльності [7].

Стимулювати розвиток інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання можна шляхом надання їм податкових канікул. Якщо діяльність підприємства відповідає нормам чинного законодавства, а також спеціально визначеним у Податковому кодексі України умовам та критеріям, то підприємство має можливість суму податку на прибуток використати для поліпшення умов своєї діяльності (залучення додаткових ресурсів, модернізація техніки та технологій), тобто інвестувати у свій інноваційний розвиток [1].

Кожна країна самостійно обирає співвідношення між масштабами застосування прямих та опосередкованих форм підтримки інноваційної діяльності, зазвичай віддаючи перевагу одній з них. Разом із тим, для всіх країн однаково принциповими є такі два постулати:

- фіскальні преференції не повинні бути дискримінаційними, мати прозорі критерії та процедуру отримання, не надавати штучно конкурентних переваг для окремих підприємств і бути інструментом загальної дії, тобто стимулювати всі підприємства інвестувати у власний інноваційний потенціал;
- надання адресної допомоги окремим підприємствам, чиї проекти можуть мати виняткове значення для економіки чи безпеки країни, має відбуватись лише неподатковим шляхом (державне замовлення, кредити, гранти, прямі інвестиції, фінансові гарантії) і при цьому на основі реалізації програмно-цільового методу [1, с. 38].

До фіскальних стимулів також ставиться низка вимог, зокрема: простота доступу, низький рівень витрат на адміністрування фіскальних преференцій з боку держави та підприємств, гарантованість отримання стимулів у разі виконання висунутих вимог, стабільність правил.

IV. Висновки

У більшості зарубіжних країн використовується поєднання прямих та непрямих методів фіскального регулювання інноваційної активності економічних суб'єктів. Для інноваційного розвитку української економіки необхідне не сліпе копіювання інструментів організації і фінансування інноваційної політики певної зарубіжної країни, а поєднання найбільш ефективних механізмів бюджетно-податкового регулювання та стимулювання інноваційної діяльності. До найбільш прийнятних для застосування в Україні методів фіскального стимулювання інноваційної діяльності економічних суб'єктів можна зарахувати такі:

- урядові закупівлі інноваційних розробок для стимулювання впровадження результатів НДДКР у виробництво;

- податкові пільги ключовим суб'єктам НІС: малим та середнім підприємствам, насамперед, новоствореним, а також фінансовим інвесторам;
- державні гарантії по кредитах, що надаються фінансовими установами суб'єктам інноваційного бізнесу;
- податкові кредити та державні компенсації комерційним компаніям, що самостійно займаються науковими дослідженнями й розробками.

Напрямом подальших досліджень у цій сфері є розробка методичних рекомендацій щодо застосування перелічених методів державними органами у практичній діяльності.

Список використаної літератури

1. Власова І. Особливості фінансування інноваційної сфери в розвинених країнах світу / І. Власова // Вісник КНТЕУ. Держава та економіка. – 2009. – № 1. – С. 36–46.
2. Дем'янюк О. Податкові важелі стимулювання інноваційної діяльності / О. Дем'янюк // Інноваційна економіка. – 2010. – № 2. – С. 241–245.
3. Замасло О. Податковий механізм стимулювання інноваційної діяльності в Україні / О. Замасло // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19. – С. 235–240.
4. Касьяненко В. Зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом економіки та можливості його використання в Україні / В. Касьяненко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. – С. 200–204.
5. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України, затверджена Постановою Верховної Ради України від 13.07.1999 р. № 916-XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 29. – С. 11.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. – Х. : Одиссей, 2010. – 536 с.
8. Подлесна В.Г. Податкове регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в Україні / В.Г. Подлесна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2009. – № 25. – С. 198–203.
9. Рожко О.Д. Фінансово-кредитні важелі інноваційного розвитку України / О.Д. Рожко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 10. – С. 50.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2012.

Перебейнос Ю.В. Финансовый механизм государственного регулирования формирования национальной инновационной системы

В статье проанализированы составляющие финансового механизма стимулирования государством инновационной активности субъектов национальной инновационной системы.

Ключевые слова: национальная инновационная система, государственное регулирование, финансовый механизм, налоговые льготы, субсидии, займы, налоговый кредит, налоговые каникулы.

Perebejnos Y. Financial mechanism of state regulation of national innovation system development

The article analyzes the components of the financial mechanism to stimulate innovative activity of actors of national innovation system by the state.

Key words: national innovation system, government regulation, financial mechanism, tax breaks, subsidies, loans, tax credit, tax holidays.